

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Анотація. У статті розглянуто проблему ефективності в контексті банківської діяльності. Зокрема, автором досліджено економічну природу категорії «ефективність» та виокремлено її іманентні риси з метою врахування при визначенні ефективної діяльності банку. Також пропонується розглядати ефективну діяльність банку через поєднання її внутрішньої та зовнішньої ефективності із зазначеними особливостями діяльності банку.

Ключові слова: ефективність, критерії, діяльність банку.

Постановка проблеми. Проблема ефективності завжди посідала одне з центральних місць як у практичній діяльності, так і в наукових дослідженнях. Не зважаючи на численні праці з цього питання, єдиного підходу чи особливостей визначення змісту ефективності так і не сформовано. Причиною є складна та багатоаспектна природа категорії «ефективність». З одного боку, багатоаспектність змісту ефективності обумовлена різноманітністю суб'єктів її визначення та їх інтересами, а відповідно й різними критеріями. Наприклад, клієнта банку, на відміну від власника, буде цікавити якість банківських послуг та їх ціна, а не рентабельність укладених коштів. Тобто слід також розрізняти ефективність, її критерії та показники прояву (оцінки). З іншого боку, ігнорування економічної природи категорії «ефективність», її специфічних рис призводить до ототожнення її з іншими категоріями, а саме : рентабельності, прибутковості, результативності, продуктивності тощо. Зважаючи на це, особливого значення набуває з'ясування особливостей змісту ефективної діяльності банку.

Крім того, соціальне значення ефективної діяльності банків обумовлюється виключною роллю банківської системи в забезпеченні стабільного розвитку економіки та необхідності в сучасних умовах, як вважають світові фахівці [1, 2], концентрації зусиль менеджменту банків саме на таких аспектах діяльності як ефективність, ризик-менеджмент та взаємовідносини з клієнтами.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми ефективності та загальні підходи до визначення ефективної діяльності соціально-економічних систем у цілому знаходили своє відображення в працях Пітера Ф. Друкера [3], Д. Скотт Сінка [4], М. С. Солодкої [5]. У своїх працях до питань визначення ефективності діяльності банку та банківської системи зверталися Г. Т. Карчева [6], А. А. Мещеряков [7], А. О. Єпіфанов [8], О. І. Лаврушин [9] та інші. Особливої уваги заслуговує робота О. О. Примостки, в якій розроблено концептуальні засади визначення економічної ефективності з урахуванням специфіки банківської діяльності на трьох рівнях прояву – система банків другого рівня, окремий банк та структурний підрозділ банку [10].

Не зважаючи на численні публікації з досліджуваного питання, залишилось невирішеним питання сутності (змісту) ефективної діяльності банку та особливостей, яких слід дотримуватися при її визначенні.

Мета статті - дослідження особливостей визначення ефективності діяльності банку. Для реалізації поставленої мети були вирішені такі завдання:

– досліджено економічну природу категорії «ефективність» та виокремити її іманентні риси;

- розглянуто особливості визначення ефективності діяльності банку з урахуванням її специфіки;
- сформовано науковообґрунтований підхід до змісту ефективної діяльності банку.

Виклад основного матеріалу. Проблема ефективності посідає ключове місце не лише на практиці, а й у теоретичній економічній науці, і умовою успішного її розв'язання, на наш погляд, виступає чітке розуміння сутності терміна «ефективність». Лише при виконанні цієї умови стає можливим застосування терміна до різних процесів чи сфер діяльності (ефективності виробництва, ефективності в фінансовій сфері тощо) та формування науковообґрунтованих засад управління цією діяльністю.

Ефективність є однією з базових економічних категорій. Економічна категорія – це поняття економічної науки, яке відображає суттєві сторони економічних процесів та явищ, зокрема причинно-наслідкові зв'язки та закономірності [11, 12]. Являючи собою теоретичне відображення об'єктивної економічної реальності, цінність економічної категорії, на наш погляд, полягає в можливості використання її, з одного боку, як узагальнюючого елемента, а з іншого, як інструмента для подальшого, глибшого пізнання економічних процесів. Відтак економічна категорія «ефективність» безпосередньо пов'язана з виробництвом та центральною проблемою економічної теорії – безмежністю матеріальних потреб суспільства та обмеженістю ресурсів, необхідних для їх задоволення, що, у свою чергу, обумовлює необхідність оптимального використання існуючих ресурсів з метою задоволення потреб суспільства.

Не зважаючи на фундаментальність проблеми ефективності, єдиного підходу до її визначення, яке б дійсно розкривало її іманентні риси, не сформовано. Найрозповсюдженіше визначення економічної категорії «ефективність» зводиться до її розрахункового (кількісного) аспекту, а саме: співвідношення ефекту (результату) з витратами, необхідними для його отримання. На наш погляд, такий підхід до трактування економічної категорії позбавлений якісної визначеності та не в змозі відобразити сутності процесу, який він покликаний охарактеризувати.

Повніше визначення наведене у Великому економічному словнику, а саме : «результативність процесу, операції, проекту, яка визначається співвідношенням результату та витрат, які обумовили його отримання» [13], відповідно до якого можна виділити таку рису ефективності як міра результативності.

У свою чергу, результативність пов'язана з досягненням певного результату або ефекту, враховуючи завершений та результативний характер виробництва. Під ефектом (з лат. – effectus – виконання, дія; від efficio – дію, виконую) розуміють наслідок певних причин, дій та досягнутий результат у різних формах прояву (матеріальній, грошовій, соціальній та ін.) [11, 12, 13]. Іншими словами, з економічної точки зору ефект проявляється в конкретному результаті діяльності, а під результативністю слід розуміти ступінь досягнення запланованого результату – мети.

Слід зазначити, що у зв'язку з постійним розвитком економічної теорії в умовах глобалізації економічних процесів та переглядом традиційних уявлень і положень науки економічним категоріям властиві принципи історичності та динамізму. Тому доречним буде розгляд категорії «ефективність» в історичному ракурсі з метою виявлення тенденцій щодо якісної наповненості категорії. Узагальнену схему зміни поглядів на внутрішній зміст категорії «ефективність» наведено на рис. 1.

Насамперед, як указується в літературі [5], термін «ефективність» з'являється саме в економічній літературі, зокрема в працях класиків політичної економії У. Петті та Ф. Кене. Початковим значенням ефективності була результативність, а саме: оцінка урядових та приватних дій залежно від того, сприяли вони пожвавленню економічного

життя країни чи ні. Зі становленням та розвитком виробництва ефективність застосовується в технологічному та технічному аспектах, тобто набуває значення продуктивності – віддачі або коефіцієнта корисної дії, кількості отриманого результату на одиницю витрат. У свою чергу, ускладнення машинного виробництва та науково-технічний прогрес обумовлюють необхідність правильної організації виробництва, тому постає проблема «ефективності виробництва», яка зосереджується в площині «витрати–випуск», а саме: досягнення найвищих результатів за умови здійснення найменших витрат. На нашу думку, саме в цей період термін «ефективність» набуває статусу економічної категорії, призначеної для характеристики виробничих відносин. Водночас для забезпечення ефективності виробництва, окрім економічних результатів, виникає необхідність урахування соціальних результатів, тобто відповідність виробництва потребам та цілям суспільства. В подальшому до ефективності як характеристики діяльності висувається низка інших вимог, зокрема координованість, стійкість, адаптивність, надійність тощо.

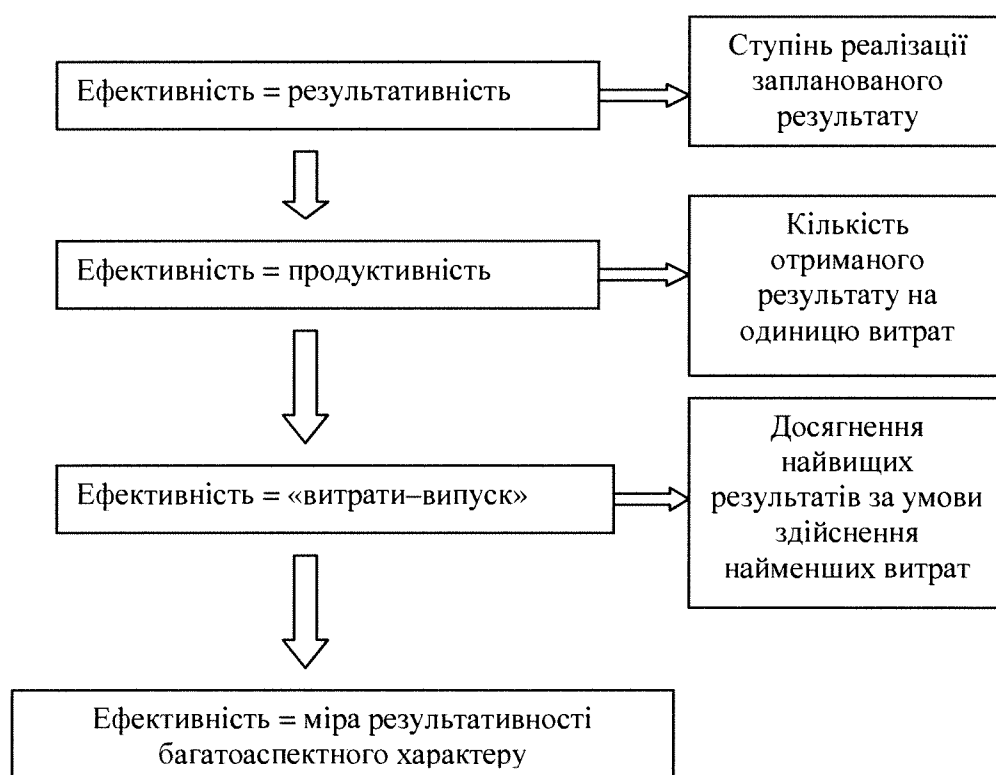

Рис. 1. Розвиток категорії «ефективність»

Таким чином, основними й визначальними параметрами категорії «ефективність» виступають витрати та результат, але слід мати на увазі, що історичний процес розвитку, а разом з ним і зміна економічної реальності, зумовлює змінний характер змісту витрат та результату діяльності. Так, цілком можна погодитися з твердженням Солодкої М. С. [5], що «розширення значення ефективності покликане відобразити відношення різних аспектів діяльності: результату і витрат, результату і цілей, результату і потреб, результату і цінностей». Звідси ефективність є багатоаспектним поняттям, яке проявляється через різні сторони діяльності, зокрема, різну форму результату та зазначених витрат і являє собою соціально-економічну категорію, яка визначає вплив способів організації діяльності учасників на рівень

досягнутих ними результатів, тобто відповідність отриманих результатів поставленим цілям.

Досліджуючи історичний розвиток категорії «ефективність», слід зазначити такі її іманентні риси:

- цільовий характер, що обумовлено, у першу чергу, завершеним характером виробництва, коли мета здійснення виробництва визначає результат діяльності, а відповідно і зміст ефективності;

- оціночна природа, яка потребує критеріїв та показників виразу стану (рівня) ефективності;

- історичний характер розвитку; внутрішній зміст (якісний аспект) та розрахунок (кількісний аспект) визначаються безпосередньо умовами здійснення діяльності або функціонування системи.

Зважаючи на проведений аналіз категорії «ефективність» та виділення її іманентних рис, слід підкреслити необхідність їх врахування при формуванні науковообґрунтованого підходу до визначення ефективності діяльності банку, враховуючи специфіку банківської діяльності.

Слід зауважити, що, досліджуючи економічний зміст діяльності банку, багато економістів, як справедливо зазначає А. А. Мещеряков [7], «недостатньо цікавляться розкриттям його суті, обмежуючись тільки перерахуванням його функцій». Так, переважання функціонального підходу до розкриття сутності діяльності банку, а відповідно й змісту його ефективної діяльності, не дозволяє в повній мірі відобразити особливості діяльності банку як суб'єкта господарювання у сфері фінансового посередництва. З огляду на мету статті щодо з'ясування особливостей при визначенні змісту ефективної діяльності банку розглянемо сутність діяльності банку в контексті іманентних рис категорії «ефективність»:

1. Будучи всезагальною економічною категорією, ефективність відображає сукупність найсуттєвіших і найстійкіших зв'язків та відносин з приводу здійснення господарської діяльності [14]. Так, діяльність банку, по-перше, носить підприємницький характер, базуючись на комерційному розрахунку та отриманні прибутку; по-друге, специфіка господарської діяльності визначається змістом банківської справи, а саме: не виступаючи власником грошей, банк працює подібно до торгової сфери, шляхом одночасного залучення коштів та спрямування їх на інвестиційно-кредитні потреби суспільства. Тому важливим при розгляді сутності діяльності банку виступає розкриття його структури, яка згідно з уявленням О. І. Лаврушина, включає такі чотири блоки [9]:

- перший: банківський капітал як специфічний капітал, переважно в запозиченій формі та який знаходиться в постійному русі;

- другий: банківська діяльність;

- третій: менеджмент банку;

- четвертий: виробничий, а саме: техніка, приміщення, комунікації, інформація тощо.

Отже, при визначенні ефективної діяльності банку слід урахувати особливості банківської діяльності, а саме: роботу банку не з власними коштами, а залученими, що обумовлює ризикований характер діяльності та необхідність виділення такого критерію ефективності як ризик.

2. Безпосереднім є зв'язок цільового характеру ефективності з діяльністю банку. Зміст ефективної діяльності банку, в першу чергу, повинен враховувати мету здійснення банківського бізнесу в цілому, що, у свою чергу, визначається зовнішніми умовами й типом економічних відносин у певному суспільстві. Наприклад, у країнах, де переважає англосаксонський спосіб організації фінансової системи, метою ведення

банківського бізнесу виступає максимальне зростання вартості акцій та акціонерного капіталу банку; в країнах з континентальною фінансовою системою – зростання ринкової вартості банку (бізнесу) в цілому [15]. В країнах, де відбуваються ринкові трансформаційні процеси, зокрема Україна, Росія, основна мета ведення банківського бізнесу - отримання прибутку та зосередження на короткостроковій перспективі, що, у свою чергу, не завжди відповідає державним інтересам, а саме: забезпечення ефективного фінансового посередництва з метою економічного зростання держави.

У процесі визначення ефективної діяльності банку, на нашу думку, слід урахувати дуалістичний цільовий характер діяльності банку: виконання макроекономічні функції, зокрема фінансового посередника, та мікроекономічні, які визначають його діяльність як економічного раціонального суб'єкта господарювання.

3. Оціночний характер ефективності - особливо важливий момент при характеристиці банку. Банк, займаючи особливо важливу роль в економіці, є об'єктом постійної уваги та оцінки з боку різних категорій суб'єктів. Залежно від суб'єкта, зміст оцінки ефективності діяльності банку при використанні різних критеріїв її вимірювання. Зокрема, власників цікавить висока прибутковість інвестицій (рентабельність капіталу, активів); регулятора – забезпечення конкурентоспроможності ринку та обмеження ризиків у діяльності банків з метою стабільності банківської системи країни; менеджерів (управлінців) – задоволеність власників, регулятора, клієнтів роботою банку; клієнтів – якість та ціна послуг [16]. З точки зору об'єкта визначення ефективної діяльності банку, то ним можуть виступати як витрати, так і прибуток.

Отже, визначення змісту ефективної діяльності банку - досить складний та суперечливий процес, який потребує врахування багатьох факторів, параметрів, зв'язків, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Ефективна діяльність банку водночас є поєднанням внутрішньої та зовнішньої ефективності: перша передбачає оптимальне використання ресурсів з метою отримання визначеного результату; друга – цінність отриманого результату, тобто відповідність цілям. У свою чергу, відповідність цілям передбачає на мікроекономічному рівні – раціональність довгострокової економічної діяльності, на макроекономічному – здатність системи банків трансформувати заощадження в інвестиції з найменшими трансакційними витратами.

Висновки. На основі проведеного дослідження під ефективною діяльністю банку пропонуємо розуміти поєднання внутрішньої (оптимальної організації використання ресурсів) та зовнішньої (відповідність отриманих результатів цілям) ефективності із врахуванням таких особливостей:

- по-перше, необхідність формування декількох критеріїв ефективності, зокрема ризику, витрат, прибутку;

- по-друге, дуалістичний цільовий характер діяльності банку: виконання макроекономічної функції, зокрема фінансового посередника, та мікроекономічної, яка визначає його діяльність як економічного раціонального суб'єкта господарювання;

- по-третє, багатоаспектність змісту ефективної діяльності банку залежно від суб'єкта, об'єкта, мети тощо.

Література

1. Walker, Martin. Managing Banks Beyond the Crisis: The New Financial Landscape [Електронний ресурс] /A. T. Kearney management consultants. – Режим доступу: <http://www.atkearney.com/index.php/Publications/managing-banks-beyond-the-crisis.html>. – Загол. з екрана.

2. Global Financial Stability Report, April 2010 [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2010/01/pdf/text.pdf>. – Загол. з екрана.
3. Друкер П. Эффективное управление: Экономические задачи и оптимальные решения [Текст] : пер. с англ. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 288 с. – ISBN 5-8183-0018-8.
4. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение [Текст] : пер. с англ. ; ред. В. И. Данилова-Данильяна. – М. : Прогресс, 1989. – 528 с. – ISBN 533-432-569-7.
5. Солодкая М. С. Надежность, эффективность, качество систем управления [Текст] // Теоретический журнал «Credo». – 1999. – № 5 (17). – С. 30-46.
6. Карчева Г. Т. Системний аналіз ефективності діяльності банків України [Текст] // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С.12-17.
7. Мещеряков А. А. Методологічні засади організації ефективної внутрішньої економіки комерційного банку: дис. ... докт. екон. наук : 08.04.01 / Мещеряков Андрій Адольфович. – Суми, 2007. – 417 с.
8. Єпіфанов А. О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектора економіки України [Текст] : монографія / А. О. Єпіфанов. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 417 с. – ISBN 978-966-680-362-0.
9. Лаврушин О. И. Банковское дело. Экспресс-курс [Текст] : учеб. пособ. / под ред. О. И. Лаврушина. – М. : КНОРУС, 2009. – 352 с. – ISBN 978-5-390-00121-9.
10. Примостка О. О. Економічна ефективність банківської діяльності: дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Примостка Олена Олександрівна. – Київ, 2004. – 240 с.
11. Современная экономическая энциклопедия [Текст] : энциклопедія / под ред. Г. С. Вечканова, Г. Р. Вечкановой. – СПб. : Лань, 2002. – 880 с. – ISBN 5-8114-0450-6.
12. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] : енциклопедія / наук. видання ; ред. Р. С. Дяків. – К. : Міжнародна економ. фундація, 2002. – 704 с. – ISBN 966-95785-0-7.
13. Большой экономический словарь : Экономика; Финансы; Бухучет; Налоги; Страхование; Маркетинг; Менеджмент; Управление [Текст] : словарь / ред. А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2007. – 860 с. – ISBN 5-8041-0186-2.
14. Содержание категории «эффективность» [Електронний ресурс] / Электронная библиотека зданий ННГУ (Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского). – Режим доступу: [http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/99990193_West_econ_finans_2005_1_\(7\)/97.pdf](http://www.unn.ru/pages/e-library/vestnik/99990193_West_econ_finans_2005_1_(7)/97.pdf). – Загол. з екрана.
15. Толчин К. В. Об оценке эффективности деятельности банка [Текст] // Деньги и кредит. – № 9. – 2007. – С. 58-63.
16. Berger A. Efficiency of financial institutions: International survey and directions for future research [Text] / A. Berger, D. Humphrey // European Journal of Operational Research. – April 1997. – V. 98(2). – P. 175-212.

Summary. The key-note of the article is investigation of specific aspects of bank's performance definition. The author suggests consider bank's performance as integration of external aspect (effectiveness) and internal (efficiency). Besides author sets out specific features for bank's performance definition.

Keywords: efficiency criteria, the bank's activities.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2010